

Türkmen ruhy YNSAP

Category: Kitapcy, Pedagogika we edep-terbiýe

написано kitapcy | 22 январа, 2025

Türkmen ruhy YNSAP

TÜRKMEN RUHY YNSAP

Lebzi halallyk, eli arassalyk, ynsaplylyk etika ylmynda ahlak hereketiniň görnüşleri hasaplanýar. Adamynyň sosial ýaşaýşynyň hiç bir hadysasy hem ~ ylym hem, syýasat hem, hukuk hem, din hem ahlak ýaly gaty köp taraply düşündirilýän däl bolsa gerek. Ahlaga berilýän kesgitleme özüniň köptaraplylygy, göwrümliligi taýdan diňe sungat bilen bäsleşip biler. AHLAK ~ adamy terbiýelemegiň mekdebi, adama sahawatly bolmagy öwretmek, Taňrynyň tabşyrygyny berjaý etmek, öz borjuňy ýerine ýetirmek, jemgyýetde tertip-düzgüni saklamak guraly, öz-özüňe sud etmek, ynsabyň içki halatyna boýun egmek we başgalardyr.

Şu ýerde ynsap, ynsaplylyk barada durup geçmek ýerlikli bolsa gerek. Elbetde, her bir edilen iş, hereket ynsap bilen berjaý edilse, ol hiç bir adamynyň bähbidine zyýan ýetirmeýär.

XVIII-XIX asyrlarda köne türkmen jemgyýetinde ahlak hereketlerini berjaý etmek örän berk amala aşyrylypdyr, nähilidir bir ahlak taýdan gelşiksiz hereket eden adam bütin jemgyýet tarapyndan ýazgarylypdyr. Nika bozmaklyga adatdan daşary bir zat hökmünde garalypdyr. Galyň almakda-da berk düzgün saklanypdyr. Türkmeniň gepi gep, sözi söz bolupdyr. Bir söz bilen aýdanyňda, durmuşyň ähli babatlarynda adamlar ynsap bilen hereket edipdirler.

Elbetde, bu agzalýan döwürde türkmenleriň öz döwleti bolmandyr. Göçüp-gonup ýören çarwalaryň ahlak normalary hem sada bolupdyr. Soňra Türkmenistanyň Rus imperiýasyna zorlukly birikdirilmegi we türkmenleriň dürli ýerlerden göçüp gelen halklar, milletler bilen ýakyn gatnaşykda bolmaklary olaryň ahlak hereketlerinde-de üýtgeşmeleriň ýüze çykmagyna getiripdir. Netijede käbir adamlarda söwda etmekde-de, galyň almakda-da, söz berip sözünde tapylmakda-da, umuman, ahlak

hereketiň dürli meselelerinde ynsap diýen düşüňjäni unudýanlar gabat gelipdir.

Ýöne welin köne türkmen jemgyýetinde, türkmen adatynda her bir meselede ynsaply bolmaklyk mukaddes zat hasap edilipdir. Bu hakda türkmenleriň arasynda rowaýata kybapdaş şeýle bir gürrüň hem bar.

Köne wagtda bir adam bolupdyr, ol bütin ömrüni lütjekçilik (talaňçylyk) bilen geçiripdir. Ýaňky adam garrap aradan çykypdyr. Yzynda bir ogly galyptdyr. Wagt geçip, lütjegiň ogly jahyl çykypdyr. Onsoň ol "Näme iş bilen meşgullansamkam" diýip, parasatly bir ýaşulyňyň ýanyna barypdyr hem-de öz kakasynyň lütjekçilik bilen ömrüni ötürenligini aýdypdyr.

Ýaşuly bu ýigide:

– "Ata kesbi ogla halal" diýen gürrüň bar, senem lütjekçilik ediber. Ýöne "her iş et, ynsap bilen et" diýen gürrüň ýadyňdan çykarma – diýen.

Şundan soň ýaňky ýigit, özi ýaly ýigitlerden jemi kyrk ýigit bolup, lütjekçilik etmäge başlapdyr. Bir gün olar gumuň içinde agyr kerweni kyrk sany adamyň alyp gelýändigini görüpdir. Kerwen düşlän wagty lütjekçiler hem olaryň ýanyna baryp, kerwendäkileriň adama birini meýdana alyp çykyp, öldürmeli hem-de zatlaryny talamaly diýen karara gelýärler. Şeýle hem edýärler. Lütjegiň ogly hem kerwendäkileriň birini meýdana alyp çykan hem-de öz ýanyndan pikir eden: "Men munuň baýlygyny-ha bir alýan, üstesine özüni hem öldürsem ~ bu ynsapsyzlyk bolar" diýýär-de, kerwen eýesiniň injigini gylyjynyň ujy bilen çalaja çyzýar-da, ony öldürmejekdigini aýdýar. Şonda kerwen eýesi:

– Eýle bolsa biraz garaşaly, kerweniň düşlän ýerinde näme bolýandygyny göreli – diýen.

Kerwen eýeleri ýolda-yzda birden talaňçylar duşup, zatlarymyzy alsalar, olar hem heläk bolsun ~ diýip bor torba külçä awy garyp, ýanlary bilen göteren ekenler. Otuz dokuz lütjegiň hersi kerweniň bir adamyny öldürüp, goşa gelip: "Geliň indi arkaýyn naharlanalyň" ýaňky awy gatylan külçeden iýip, olaryň otuz dokuzam heläk bolupdyr.

Kerweniň ähli baýlygy hem ýaňky ikisine galypdyr.

"Her iş et, ynsap bilen et" diýen gürrüň hem şondan galypdyr diýip rowaýat edýärler.

Köne türkmen aňynda hatda erbet iş hem ynsaply we ynsapsyz edilip bilner diýen düşünje bolupdyr.

Geçmişde ýaşan türkmen akyldarlary hem: "Ähli oňatlygyň çeşmesi ynsapdyr" diýip belläpdirler. Parasatly akyldarymyz Döwletmämmet Azady: "Ynsapsyz adam ~ otsuz meýdan ýaly zatdyr" diýipdir. Azadynyň bellemegine görä, ynsapsyz adamda rehim-şepagat bolmaz, ynsapsyz adamdanda adalat, hakykat ýaly zatlara garaşmak bulutsyz asmandan ýagmyr dilemek ýaly zatdyr.

Hormatly Prezidentimiziň "Türkmenä haram ýokmaz" diýip, biziň Garaşsyz, Bitarap döwletimizde ýaşaýan adamlaryň halal zähmet bilen, ynsap-adalat bilen ýaşamaklarynyň ýaş döwletimiziň rowaçlanmagynda aýgytlaýjy rolunyň bardygyny nygtamagy ýöne ýere däldir. Ynsap bilen, adalat bilen ýaşamak, sap ýürekli bolmak biziň özbaşdak, Bitarap döwletimizde ýaşaýan ynsanlaryň mukaddes borjudyr.

Nazar ŞÜKÜROW,
professor.

Pedagogika we edep-terbiýe